

Er Teksten t. Ex. af Petit eller Borgis, sættes de med Nonpareil, ved Korpus og Cicero derimod af Petit. Forekomme kun saa Noter, blive de betegnede med Stjerner (t. Sternchen, fr. étoile, astérique, eng. asterik), til hvis højre Side sættes en halv Parenthes, t. Ex. *), dog undertiden ogsaa med Udeladelse af Parenthesetegnet; i den engelske Typografi er dette især meget i Brug. Komme flere Noter paa en Side, sker deres Betegning paa følgende Maade: *) **, ***) †, ††, dog tager man i saadanne Tilfælde hellere højstaaende Brøktal (Tællere: 1), 2), 3) osv. Disse Sifre begynde sædvanligvis paa hver Side med 1, dog finder man dem ogsaa fortsøbende igennem det hele Verk eller gennem enkelte af et Verks Hovedafdelinger*). Bestaa de forekommende Noter af korte Henvisninger, hvilket især finder Sted ved theologiske Verker, blive de hængte fortsøbende ved hinanden, og der gjøres da Udgang ved den sidste. Ellers danner hver enkelt Note en særskilt Affats.

Noterne adskilles fra Teksten enten ved en Stykline paa en Konfordants Bredder, der sættes i Kanten til Venstre, eller ogsaa ved en Streg, der gaar over hele Formatet. I første Tilfælde sættes Notens Begyndelseslinje i Kanten og de paafølgende indrykkes to eller tre Geviertyer; i det sidste Tilfælde indrykkes gyndelseslinjen ved Notetegnet, de øvrige sættes, ligesom Teksten, i Kanten**). Mellem Notetegnet og Notens første Ord sættes en Halvgeviert. Er en enkelt Note saa stor, at den optager mere end en Side, maa

*) I adskillige ældre Bøger finder man Henvisninger til Noterne betegnede ved smaa Antikvabogstaver. Anvendelsen af saadanne er nu gaaet af Brug. Det samme er ogsaa Tilfældet med den saakaldte „Sidens Bogter“.

***) I den senere Tid findes det meget gjængs kun at indrykke Begyndelseslinjen, selv om Noter er adskilt fra Teksten ved en en kort Streg.

den begynde umiddelbart efter Notetegnet i Teksten. Paa den næstfølgende Side bliver kun taget to Linjer Tekst, hvis Noten endnu gaar over paa den atter følgende Side. Mellemslaget paa hver Side af Notestregen indrettes ved Justeringen.

Under enhver justeret Side bliver endelig tilføjet en Kvadratlinje (Korpus eller Cicero), det saakaldte Underslag. Underslaget har et dobbelt Djemed. Det forhindrer ved Opøsningen Omfalden af den sidste Linje, og derved spares en større Krydssteg ved Formatlægningen.

I mange Verker finder man paa Sidernes Rand (i Margen) Afsnittets Indhold kortelig angivet. Disse Randbetegnelser kaldes Marginaler (t. Marginalien, fr. notes marginales, eng. side-notes). Tidligere var deres Anvendelse meget mere udstrakt, nu derimod finder man dem næsten ubelukkende kun i historiske Verker. De lette Opøsningen for Læserne, uden at man behøver at gaa tilbage til Overkrifterne eller lede i Registeret. Sætterten skjelner mellem to Slags Marginaler, levende og døde. De første angive Affatsens Indhold i mindre Skrift, Perle eller Nonpareil, og blive sædvanlig indrettede i Konfordantsbredder. De sidste angive kun Narstallene og have fire Taltegn og Punktums Bredder. Marginalerne blive stillede lige ud fra den eller de Linjer i Teksten, til hvilke de høre, og de aabne Rum udfyldes med Stege eller Kvadrater. Fra Kolumnen selv ere de kun adskilt ved paa langs satte Halvpetits. Marginalkolumnerne blive stedsatte paa Bogens Opstæringssider.

Signaturen (t. Signatur, fr. cran, eng. kern) betegnes ved almindelige Taltegn og sættes under den første og tredje Side (paa den sidste med en Stjerne der stilles fra Tallet ved en Elis), saa at der kommer til at staa en Signatur til Venstre paa enhver Form af et Trykark. (Den første Form kaldes Primen,

den anden Sekunden.) Signaturen tjener alle dem, der have at gjøre med de trykte Ark (fra Sætterens af indtil Bogbinderen), til Rettefærd for at kunne overføre Arkens rigtige Rækkefølge. Ved sammensatte Formater som 24-sidige (Duodes), 32-sidige (Sedes) bliver enhver Del af Arket, der af Bogbinderen affkæres, betegnet med Stjerner paa den første Side.

Engelstændene sætte undertiden Signaturen i modsat Retning af den hos os brugelige, nemlig tæt ved Bundstegen. Ogsaa bruge Engelstændene Bogstaver til Signaturbetegnelser, t. Ex. A, B, C osv. paa Arkens første Side; paa tredje Side gjentages Bogstavet, og dertil føjes Tallet 2 (A2, B2, C2 osv.) indtil Alfabetet er udløbet, nemlig til Z; derpaa begyndes Alfabetet paanyt og sættes 2A paa første Side og 2A2 paa tredje Side osv. Naar nu dette ogsaa er udløbet, begyndes atter Signeringen med 3A, 3B, 3C paa Arkens første Side og 3A2, 3B2, 3C2, 3D2 osv. paa Arkens tredje Side.

Romerste Tal til Venstre foran Signaturen eller en kort Angivelse af Bogens Titel i samme Linje bruges ved Verker, som deles i flere Bind eller Hæfter. Ved Samleverker, der føre forskjellige Titler, men udkomme i samme Format, bliver dette ogsaa kortelig angivet og med mindre Skrift, sædvanligt med Forfatterens Navn. Denne Betegnelse kaldes Normen (t. Norm, fr. og eng. signature).

Bed Justering (t. Justirung, fr. justification, eng. justification) forstaes følgende: Alle Sider af et Verk maa nøjagtig have lige Længde; men da der nu kan opstaa Differencer i det bestemte Tal af Tekstlinjer ved Rubriker, Noter m. M., saa maa disse blive udjævned ved Mellemslag.

Sidernes nøjagtige Længde prøver Sætterren paa følgende Maade: Ved Begyndelsen af et Verk sætter han saa mange Linjer, som Siden skal indeholde,

foruden Kolummetitelen. Der maa da i en saadan Side, hvorefter man skal opgjøre det visse Maal, ikke forekomme Noter, Rubriker o. A., men kun være ren Sats. Naar der nu er sat saa mange Linjer, som Siden skal indeholde, lægger man en Steg ved Siden af Kolumnen og gjør et tydeligt Indsnit i Stegen, nøjagtigt paa det Punkt, hvor Siden ender; den afgiver da Maalet for enhver af Verkets Sider. En saaledes afmaalt Steg kaldes et Kolumnemaal (t. Columnemaß, fr. réglette, eng. scale, rule).

Ved Kolumner, som formedelst mange forskjellige Regler og den tyndeste Skydning ikke vel lade sig r:dtælle, og hvorved dog den højeste Grad af Nøjagtighed skal iagttages, betjener man sig af særegne dertil opfundne Instrumenter. Et af dem, kaldet Typometer og brugeligt i et af Tybsklands største Officiner, skal her blive beskrevet. Dette Instrument bestaar af en firkantet ligesidig Messinglineal af en god halv Allens Længde og en kvart Tommes Tværmaal; paa den ene Ende er en fra sin Rod af i Linealens hele Tykkelse formindsket udløbende tommelang Spidse befæstet, som paa sin indre Side stiger glat opad (altsaa i ligeløbende Forlængelse af den ene Linealside). Paa Linealen selv ere paa tre Sider de forskjellige Reglethjælpelser betegnede med fine Streger og Tal fra 10 til 10, omtrent som paa andre med Minimalbele forsynede Messingmaalestolke. En anden Spidse, lig den ovenbeskrevne, som ogsaa paa sin indre, til den anden Spidse vendende Side stiger glat op, lader sig ved en godt tilsluttende Løber flytte frem og tilbage paa Linealen og ved en Skrue befæste paa hvad Punkt, man vil. Er nu en Kolumnes Normallængde t. Ex. 350 Kvartpetiter, saa skyves den bevægelige Spidse hen paa den Streg paa Linealen, som angiver 350 Kvartpetiter, og skrues der fast. Med dette Maal kan Kolumnerne paa det Nøjagtigste justeres.

Efterat Siden er justeret, bliver den ombunden (udbunden) med Kolumne-snoren (t. Columnenschuur, fr. ficelles, eng. page-cords), hvilken i det Mindste maa gaa tre Gange om Siden, med andre Ord have tre Siders Omfang. Med den venstre Haands Tommel- og Pegefinger bliver Enden af Snoren anlagt paa det venstre øvre Hjørne af Siden, medens den højre Haand føres rundt om Siden med den øvrige Del af Snoren, der strammes stærkt til ved hvert Hjørne, for at den kompakte Masse kan presses sammen og derved bringes til at holde saa fast, som muligt. Snorens anden Ende befastes ved det samme Hjørne af Siden, hvorfra man gik ud, ved at en Løkke af den med Sættelinjens ene Dre stiftes ned mellem den allerede tilstrammede Del og Underlaget. Naar nu Siden er forsvareligt udbunden, gribes den saaledes, at begge Ringfingre trykkes ind til dens Ender til samme Tid, som dens Langsiber omfattes af Pege- og Langfingrene foroven og Tommelfingrene forneden. Naar Siden paa denne Maade er omfattet, hæves den rasst op fra Skibet og hensættes, ligeledes rasst, paa Brættet. Kvart- og Foliosider, hvilke ere for svære til at haandtere med Hænderne, blive fra Skibet udstudte paa Sættebrættet eller Fundamentet, og Sætteeren griber da med højre Haand Haandgrebet af Tungen der er udtrukken af Skibet og lagt paa det Sted, hvor Siden skal udstydes, og med et rasst Nyl trækkes Tungen tilbage, idet man for at hindre Siden fra at sølge efter, støtter imod med venstre Haand. Er Formatet meget bredt, gjør man rettest i at lægge en Træsteg foran Siden idet den udstydes, for at forhindre, at Skriften forrykkes.

d) Udstydningen.

At udstyde et Format med Sikkerhed, volder, selv om det er nok saa sammensat, ingen Vanskeligheder, naar det engang er blevet Sætteeren til Sædvane;

men selv gamle Typografer maa, naar de have Formater under Hænderne af et Slags, hvormed de muligens i mangeaarig Praxis ikke have havt at bestille, søge Raad i Formatbøger. Især kan der let ved Titellark, hvor Titel, Fortale, Indhold, Kartons og Tekst sthydes til hverandre, for senere at adstilles ved Frastjæring, indløbe Fejl, som gjør et Gratisoptryk nødvendigt. I slige Tilfælde er det raadeligt, forud at optegne Kolumnernes Stilling paa et rent Ark, false det og overbevise sig om Rigtigheden. Fremdeles maa Faktoren, eller hvem der har at besørge Presserevisionen, førend Dpslagstrykningen foregaar, endnu engang nøjagtigt undersøge Udstydningens Rigtighed.

En Grundregel ved Udstydningen er det, at alle ujævne eller uesne (odde) Kolumner staa paa venstre Side af de med lige eller jævne Tal paginerede, undtagen i Hebraisk og lignende læste orientalske Sprog. Staar Kolumnetallet ude i den øvre Kant, kan man vanskelig her tage fejl; men staa det midtover og Kolumnerne muligens ikke udstydes efter Sidernes Orden, saa maa man anvende mere Opmærksomhed. En anden Ting at iagttage til Støtte giver Sammentællingen af de sidste Tal af hvert Par ved Siden af hinanden staaende Kolumner; enkelt Folio giver 5, Kvart 9, Oktav 7, Duodes paa Indlægsaffnittet 5, det hele Ark til Udenpaalegning 7 og Affnittet 11; Sedes i helt Ark 3, i en Form 7, som ved Oktaven; Oktodes tæller derimod i helt Ark uregelmæssigt, i Halvark altid 9. Ved endnu mere sammensatte Formater er det simplest og sikreste, i Forvejen at skrive Kolumnesifrene op efter deres Rækkefølge paa Udstydningsbrættet eller Marbren. Samtlige Formater lade sig reducere til to Grundformater, nemlig Oktav og Duodes. Altsaa er Folio et Kvartark og Kvart et Halvark; Sedes i helt Ark to studte ind i hinanden og i en Form et Oktavark. Attendebels, Serogtredividedels og afslags Attogfiretiendebels

Printable,

(t. Primentafel, fr. table des premiers folio, eng. table of primas).

Signaturen	Arknes første Kolunnestifre ere i					
	Folio.	Koart.	Oktav.	Duodes.	Sedes.	Dtodes.
A eller	1	1	1	1	1	1
B	2	5	9	17	25	33
C	3	9	17	33	49	65
D	4	13	25	49	73	97
E	5	17	33	65	97	129
F	6	21	41	81	121	161
G	7	25	49	97	145	193
H	8	29	57	113	169	225
I	9	33	65	129	193	257
K	10	37	73	145	217	289
L	11	41	81	161	241	321
M	12	45	89	177	265	353
N	13	49	97	193	289	385
O	14	53	105	209	313	417
P	15	57	113	225	337	449
Q	16	61	121	241	361	481
R	17	65	129	257	385	513
S	18	69	137	273	409	545
T	19	73	145	289	433	577
U	20	77	153	305	457	609
X	21	81	161	321	481	641
Y	22	85	169	337	505	673
Z	23	89	177	353	529	705
A a	24	93	185	369	553	737
B b	25	97	193	385	577	769
C c	26	101	201	401	601	801
D d	27	105	209	417	625	833
E e	28	109	217	433	649	865
F f	29	113	225	449	673	897
G g	30	117	233	465	697	929
H h	31	121	241	481	721	961
I i	32	125	249	497	745	993
K k	33	129	257	513	769	1025
L l	34	133	265	529	793	1057
M m	35	137	273	545	817	1089
N n	36	141	281	561	841	1121
O o	37	145	289	577	865	1153
P p	38	149	297	593	889	1185
Q q	39	153	305	609	913	1217
R r	40	157	313	625	937	1249
S s	41	161	321	641	961	1281
T t	42	165	329	657	985	1313
U u	43	169	337	673	1009	1345
X x	44	173	345	689	1033	1377
Y y	45	177	353	705	1057	1409
Z z	46	181	361	721	1081	1441
A a a	47	185	369	737	1105	1473
B b b	48	189	377	753	1129	1505
C c c	49	193	385	769	1153	1537
D d d	50	197	393	785	1177	1569

(hvilket dog ogsaa kan udskydes som tre Oktavart til Omstylning - Omvendning -) hore til Duodeser. Da i saa smaa Formater, som Natteogfiretiendebels, Fireogsekstiendebels osv., sædvanlig ogsaa Indrestegerne ere meget smale, saa foretrækker man at udskyde dem som enkelte Oktav- eller Duodesart til Sønderstjering. Naar slige Ark falses i hele Art, kommer for det Første det hvide Rum i Hæstefalsen endnu mindre frem, og dernæst bevirke de brede enkelte Hæfter, at Vogen slaar op, hvis den ikke er desto omhyggeligere indbundet.

For at forvisse sig om, at et Arks Signatur og Kolunnetal stemme overens, multiplicerer man Kolunnetalene, som danne et fuldt Ark af angjældende Format; Produktet af denne Multiplikation maa være lig det sidste Kolunnets Tal. Vil man t. Ex. undersøge syvende Duodesart, saa multiplicerer man $7 \times 24 = 168$, og dette er syvende Arks sidste Kolunnets Sidetal. For at undgaa denne Beregning betjener man sig af vedstaaende Printafse, som angiver den første Kolonne af enhver Signatur indtil 50. — Vise saa udvise de efterfølgende Udskydningsstabeller Sidernes Stilling i de forskjellige Formater.

Udskydnings-Tabeller.

Folio i hele Ark.

Første Form.

Anden Form.

To Ark Folio til Indlægning. *og vil ligge*

Første Ark. *indlægning*

Første Form. Anden Form.

1	8	7	2
4		1	

Andet Ark.

Første Form. Anden Form.

3	6	5	4
2		2	

Der bliver ogsaa undertiden forlangt Trykning af 3 til 4 Ark Folio til Indlægning. I dette Tilfælde, maa det hele Manuskript først blive udsat og derpaa dannes til den bestemte Kolumnelængde, og hvis det udfordres, bliver Satsen udsaaet saa meget indtil det bestemte Antal Kolumner udkommer. Skal fire Ark Folio lægges ind i hinanden, saa kommer 1 og 16, 2 og 15, 3 og 14, 4 og 13, 5 og 12, 6 og 11, 7 og 10, 8 og 9, hvert Par sammen paa et Bræt ved Siden af hinanden, ligesom ved Oktav. Kolumnerne 1 og 3, 5 og 7 saa Primsignaturerne 1, 2, 3 og 4, og 15, 13, 11 og 9 Sekundarsignaturerne 1*, 2*, 3* og 4*. Naar to Ark Folio skulle lægges ind i hinanden, maa der sættes aatte Kolumner og 1 og 8, 2 og 7, 3 og 6, 4 og 5, hvert Par for sig styes paa et Bræt, saa de selvfølgelig danne et Kvart i fire Former.

Kvart i hele Ark.

Første Form. Anden Form.

5	8	7	9
4	1	2	6

Den fede Linje betyder Mittelrege og angiver Veliggenheden i Pressen eller Rastinen. Punkterne betegne Trækkingsiderne.

Andet Slags.

Første Form. Anden Form.

4	4	3	2
8	6	6	1

Halvarf.

1	2	15	8
1	4	13	1

Kvart i to Halvarf.

Dette Tilfælde indtræffer, naar der forekommer fire Kolumner Titel og Fortale og fire Kolumner Tekst til Trækkering fra hinanden.

Første Form.

Anden Form.

1	IV	III	2
4	I	II	6

Udgjør Titelen tilligemed Vakabet blot to Sider, saa danne disse de to første Kolumner; Teksten begynder med den tredje, selv om Titelen bliver afstaaen, eller om Arke forbliver helt.

Tvær-Kvart.

Første Form.		Anden Form.	
7	9	9	8
1	8	7	2

Det halve Ark Tvær-Kvart udfyldes paa samme Maade som det halve Ark Høj-Kvart; der er overhovedet kun den Forskjel mellem disse to Slags Formater, at Sætteren ved det sidste Slags har sine Kolumner staaende foran sig paa Brættet ved Siden af hinanden og ved det første efter hinanden efter Længden.

Oktav i hele Ark.

Første Form.				Anden Form.			
8	6	21	9	9	11	01	2
1	16	13	4	3	14	15	2

Halvart

Første Form.		Anden Form.	
7	9	9	8
1	8	7	2

Det hænder ofte ved Titelfark, at det dertil bestemte Manuskript ikke fylder Arket, men at endnu ogsaa Text maa blive stude derpaa. Er dette Tilfælde, saa indretter man det stedse saa, at Manuskriptet enten fylder et kvart, et halvt Ark eller 12 Kolumner.

Et halvt Ark Text og et halvt Ark Titel udfyldt i en Form.

Første Form.				Anden Form.			
7	9	III	I	II	IIA	9	8
1	8	V	IV	III	VI	7	2

Dette Format lader sig ogsaa udfylde paa følgende Maade; dog tjener dette ikke til noget særegent Djemed.

Første Form.				Anden Form.			
7	9	IA	III	AI	A	9	8
1	8	VII	II	I	VIII	7	2

Tre Kvartark Text og et Kvartark Titel.

Første Form.				Anden Form.			
II	III	8	9	9	2	AI	I
1	12	9	4	3	10	11	2

Dette lader sig ogsaa udfylde paa en anden Maade, saa at den første Side af det til Afsløring bestemte Kvartark kommer til at staa paa første Form.

Første Form.				Anden Form.			
9	2	10	3	7	6	8	5
I	IV	11	2	1	12	III	II

Bliver der tre Kvartark Titel og et Kvartark Tekst, saa forandrer dette ikke Udstrykningsmaaden; hvad der i vore Tabeller er betegnet med romerske Tal, kan gjælde for Titel, de arabiske for Teksten; kun maa man ved Betegningen af Kolumnen selv ikke lade sig forvirre derved. Kartons blive steds saaledes udstudte, at sammenhørende Blade blive i et Helt; var der t. Ex. i Oktav 8 Sider Karton, hvoraf 4 Sider fortløbende efter hinanden altsaa udgjorde et Kvartark, men de andre 4 Sider derimod to forskjellige Blade, saa maatte det blive udstudt saaledes:

til Omflaaen:

8	15	16	7
1	4	3	2

eller til Omstylning:

2	3	16	7
2	4	15	8

Dvær-Oktav i hele Ark.

Første Form.				Anden Form.			
13	21	9	16	15	01	11	41
14	15	8	17	12	2	6	3

Halvark.

7	9	3	8
2	8	4	1

Et Halvark Tekst og et Halvark Titel.

Første Form.				Anden Form.			
VII	VI	5	8	7	9	V	III
II	III	4	1	2	3	IV	I

Tre Kvartark Tekst og et Kvartark Titel.

Første Form.				Anden Form.			
1	4	6	11	5	8	10	11
1	6	7	12	1	8	10	11

To Kvartark Titel og Tekst.

Første Form.				Anden Form.			
3	VI	3	1	4	III	1	1
3	VI	3	2	4	III	1	1

Et Halvark i to Mattendebels- og et Kvartark.

Til Omflaen.				Til Omstylnng.			
1	4	3	2	1	4	16	2
1	4	3	2	1	4	16	2

Duodes.

(Til Omstylnng)

Dette Format udfydes paa tre forskjellige Maader; Strimlen til Afstjering og Indlægning, Strimlen til Tillægning efter hvert Oktavark, og Strimlen efter og foran Oktavarket, saa at hvert Par Strimler af

to Duodesark igjen danner et Oktavark; i dette Tilfælde signeres som Oktav og maa de to Strimler af to Duodesark sluttes til Indlægning og 32 Kolumner sættes for at kunne slutte et Duodesark. Dog anvendes denne Methode sjelden, ligesom overhovedet Tillægningen af Strimlen kun sker, naar der er meget smaa Bundsteger.

Duodes til Indlægning.

Første Form.				Anden Form.			
9	5	4	11	9	7	2	2
16	20	12	14	18	18	32	32
13	17	42	15	19	22	22	22
12	8	1	10	6	6	6	6

Halvark.

Første Form.				Anden Form.			
5	3	2	5	3	2	5	5
8	10	11	8	10	11	8	8
7	9	21	7	9	21	7	7
6	4	1	6	4	1	6	6

Duodes til Tillægning efter Oktavarket.

Første Form.				Anden Form.			
17	5	7	19	17	7	2	2
24	12	31	22	10	31	31	31
21	9	91	23	11	41	41	41
20	8	1	18	6	6	6	6

Halvark.

1	2
9	3
12	7
11	8
10	4
1	1

Et Tredjedelsark.

Første Form.	Anden Form.
4	2
5	7
8	9
1	3
1	1

Et Berts Udgang (Slutning) i Duodes med aatte Kolumner søges dog saa meget, som muligt, undgaaet, og hvis den ikke lader sig indbringe paa fire Kolumner, søjes sædvanlig saa mange literære Bekjendtgørelser eller noget Andet til, at man derved udfylder et halvt Ark.

Et Halvark Tilst og et Halvark Titel.

Første Form.	Anden Form.
III	II
VI	IX
5	9
8	4
1	1
7	2
6	11
V	IX
VIII	IV
1	1

Bestaar et Ark Duodes af to Tredjedelsark Tilst og en Tredjedel Titel eller Kartons, saa bliver altid den for sig bestaaende Tredjedel udfyldt som Afsnit til Tillegning; det Samme er Tilfældet, naar et halvt Ark bestaar af to Tredjedele Tilst og en Tredjedel Titel eller Kartons eller omvendt.

Tre Tredjedelsark.

Første Form.	Anden Form.
19	17
22	24
23	21
18	20
4	9
11	16
14	13
15	8
10	1
2	2
7	7
9	9
12	12
1	1

Halvark.

1	2
9	5
12	8
4	7
11	1
10	6
1	1

Tvar-Duodes.

Det til Afsljøring betegnede Tredjedelsark til Indlægning.

Første Form.	Anden Form.
12	10
8	6
1	3
1	1
9	15
13	14
16	18
20	19
12	22
12	23
4	2
1	1

Halvart.

1	5	8	7	6
2	3	10	9	4
3	11	12	1	1

Evær=Duodes til Tillægning efter Oktavart.

Første Form.

1	17	24	21	20
2	5	12	9	8
3	4	13	11	1

Anden Form.

1	18	23	22	19
2	6	11	10	7
3	3	14	15	2

Halvart.

1	9	12	11	10
2	3	6	5	4
3	2	7	8	1

Et Halvart Trest og et Halvart Titel.

Første Form.

1	12	19	18	17
2	4	9	10	8
3	1	21	11	1

Anden Form.

1	8	11	10	9
2	6	16	15	14
3	3	12	11	10

Et Tredjedelsart

Første Form.

1	8	5	4
---	---	---	---

Anden Form.

1	3	6	7	2
---	---	---	---	---

Sedes i hele Art.

Første Form.

1	21	12	2	29	4
2	9	24	17	16	1
3	8	22	26	1	1

Anden Form.

1	11	22	19	14	3
2	7	26	31	2	2
3	01	32	31	2	2

Halvart.

1	4	5	3	14	15	2
2	8	12	11	11	01	2
3	1	9	11	14	15	2

Et Halvart Tæst og et Halvart Forord.

I	VI	III	II
VIII	V	VI	IIA
7	9	5	8
2	3	4	1

Sedeset lader sig ogsaa udfyde paa følgende Vis, men dog uden nogen Fordel for Sætteren. For Bogbinderen derimod, er denne Udfydningsmaade til stor Lettelse ved Falsningen.

Første Form.				Anden Form.			
13	02	17	91	19	81	15	81
4	62	32	1	30	16	2	16
5	82	25	8	27	92	7	92
12	12	24	6	22	32	10	32
Halvart.				Halvart.			
15	2	41	3	15	41	3	41
40	7	11	6	11	11	6	11
9	8	12	5	12	12	5	12
16	1	13	4	13	13	4	13

Oktaven lader sig ogsaa udfyde som ovenstaaende Halvart Sedes.

Nu for Tiden trykkes ofte hele Berker i Halvart Sedes, signeret som Oktav. Har Bogbinderen ved Fraskjæringen noget mere Arbejde, saa vinder han derved, at Siderne ved Falsningen staa nøjagtigere; tillige undgaar han under Hæftningen at stikke Naalen saa langt frem i Bundstegen; det forvilder mindre ved Udfydningsen, giver bedre Register, gjør en mindre Skriftmængde fornøden og beforder Trykningens Hurtighed.

Tvær-Sedes i en Form.

4	13	14	3
5	12	11	6
8	6	10	7
1	16	15	2

Oktobes i hele Art.

Første Form.				Anden Form.			
8	20	17	23	29	30	13	18
4	9	16	21	28	33	27	22
1	21	13	24	36	35	26	32
1	2	3	4	5	6	7	8

Andet Slags.

Første Form.				Anden Form.			
11	14	15	10	31	30	29	32
7	18	19	6	27	34	33	28
8	20	17	5	20	17	8	21
32	22	3	32	22	3	32	22
1	12	42	1	12	42	1	12

Dgfaa et andet Slags.

Første Form.				Anden Form.			
5	8	17	20	29	32	31	30
3	10	15	22	27	34	33	28
4	16	9	21	16	9	4	18
2	11	41	32	92	53	93	52
1	13	21	1	13	21	1	13

Halvart.

13	6	9	10	5	14
3	16	7	12	13	4
2	71	8	11	81	1

Ved Widertryk (Modtryk) veksle Kolumnerne 7 og 11, 8 og 12 sine Pladse.

Natteogfyrgetye Sider.

Formen bestaar af to hele og to halve Arf.

Første Form.

33	40	37	36	9	16	13	12
29	44	41	32	5	20	17	8
82	54	48	52	4	12	42	1

Anden Form.

11	14	15	10	35	38	39	34
7	18	19	6	31	42	43	30
2	32	23	3	92	74	94	72

Dgfaa dette Format trykkes sjelden i to Former. Trykkes det i en Form eller i Halvart, saa udfyldes det som Duodes, begge Former ved Siden af hinanden til Omflaen.

Halvart.

11	14	15	10	9	16	13	12
7	18	19	6	5	20	17	8
2	32	23	3	4	12	42	1

Et Halvark Tefst og et Halvark Titel.

6	L	III	V	VI	II	8	5
4	9	X	III	IV	IX	10	3
1	12	XI	II	I	XII	11	2

Halvark, 16 Sider Tefst og 8 Sider Titel.

II	IIA	VI	III	IV	V	IIIA	I
8	9	12	5	6	11	10	7
1	16	13	4	3	14	15	2

Ditto i Tver-Format.

(Eit Omflytning)

9	21	3	9	7	2
16	31	22	61	18	32
15	41	21	02	17	42
10	11	4	5	8	1

Langtredive Sider.

Formen bestaar af to Oftavark.

18	13	30	19	20	29	32	17
23	28	27	22	12	28	25	24
8	9	12	5	6	11	10	7
1	16	13	4	3	14	15	2

Ditto i Lang-Format.

31	92	27	03	29	82	25	32
18	32	22	61	20	12	24	21
1	8	5	7	3	9	7	2
16	6	12	31	14	11	10	91

Sekstogtredive Sider.

35	46	03	29	33	93
26	42	13	32	28	52
23	22	81	17	21	72
14	91	61	20	16	31
11	01	9	5	9	21
2	3	4	8	4	1

Attogfirti Sider i en Form.

Halvark med to Signaturer.

82	54	84	52	2	1
29	44	41	32		8
33	40	37	36		12
9	16	13	12		2
4	12	42	1		
5	20	17	8		
9	16	13	12		
01	51	41	11		
06	61	81	2		
03	37	27	16		
27	46	47	26		

Et Kvartark.

7	18	19	6	3	2
22	15	10	9	10	4
32	41	11	21	31	1
20	17	8			

Fircogseksti Sider i en Form.

Formen bestaar af fire Oktavarf.

4de Mrf. anden Form.	3de Mrf. anden Form.	2det Mrf. anden Form.	1ste Mrf. anden Form.
4de Mrf. anden Form.	3de Mrf. anden Form.	2det Mrf. anden Form.	1ste Mrf. anden Form.

Loogfutti Sider i en Form.

49	72	69	52	63	58	57	64	51	70	71	50	3
95	59	89	35	29	65	09	19	45	79	99	55	
25	48	45	28	39	34	33	40	27	46	47	26	2
26	14	44	62	88	56	98	78	08	34	24	16	
7	18	19	6	13	12	11	14	5	20	17	8	
2	32	22	3	91	6	01	51	4	12	42	1	1

Seksbognitti Sider i en Form.

Formen bestaar af seks Oktavarf.

6te Mrf. anden Form.	5te Mrf. anden Form.	4de Mrf. anden Form.	3de Mrf. anden Form.	2det Mrf. anden Form.	1ste Mrf. anden Form.
6te Mrf. anden Form.	5te Mrf. anden Form.	4de Mrf. anden Form.	3de Mrf. anden Form.	2det Mrf. anden Form.	1ste Mrf. anden Form.

Hundrede og aatteogtyve Sider i en Form.

Formen bestaar af aatte Oktavarf.

5te Arf. Første Form.	6te Arf. Anden Form.	6te Arf. Første Form.	5te Arf. Anden Form.
4te Arf. Tredje Form.	3te Arf. Første Form.	3te Arf. Anden Form.	4te Arf. Tredje Form.
1ste Arf. Første Form.	2det Arf. Anden Form.	2det Arf. Første Form.	1ste Arf. Anden Form.

I Hebraisk og alle de orientalske Sprog, som læses fra Højre til Venstre, komme alle uens Kolonner til at staa istedetfor de ens og omvendt, saa at første Kolonne staa til Højre, den anden til Venstre osv. i Udshydningen og ikke, som det undertiden sker, første Kolonne istedetfor den sekstende og sekstende istedetfor første. Ligesaa maa Bogbinderen falske Arket saaledes, at Primsignaturene danne den efter vor sædvanlige Anstuelse sidste Side.

Et Arf hebraisk Oktav.

Anden Form.				Første Form.			
2	01	11	9	2	21	9	8
2	15	14	3	4	13	16	1
			1				1

4) Den tabellariske Sats.

Den tabellariske Sats lader sig passende inndeles i to Afdelinger, nemlig i Tabeller, som mere eller mindre hyppig forekomme i Berker, i den glatte Sats, og som Berkets Sætter eller metteur-en-pages har at sætte, og i selvstændige Tabeller, som for det Meste leveres i store Former; til disse høre fornemmelig Embeds-, Post-, Jærnbane-, store Fabrik-Schemata o. desl., Tariffer, PrisKuranter osv., og de falde i Regelen ind paa Accidents-sætterens Gebet.

Tabellen bestaar af Hoved og Krøp. Hovedet indeholder samtlige Over- og Underrubriker, Datum, Penge- og Vegtbenævnelser o. desl.; Kroppen (Regemet) de under disse Rubriker og Benævnelser faldende Gjenstande og Tal. I Schemaer gjøres Kroppens Kolonner blanke efter den skriftlige Udshydningens Behov.

For at levere gode tabellariske Arbejder maa der først sørges for en nøjagtigst muligt rigtig Overensstemmelse mellem de forskjellige Mellemslags og Kvadraters Regler indbyrdes og med Skriften, og derhos en Sætter, som forstaaer at arbejde med Nøjagtighed og at gjøre en rigtig Inddeling i Forhold til det givne Rum; thi meget ofte ere Manuskripterne ikke saaledes, at Sætteren mekanisk kan rette sig efter dem.

I Trykkerier, hvor der er indført fransk systematisk Udslutning, lettes dette Arbejde meget, idet selv de smaleste Fælder kunne gjenemskydes med hvilken som helst fornøden Dykkelse.

Med Dannelsen af Hovedet udtæles først Formatets Bredde efter Punkter, Kvartpetit eller Kvadrater; dernæst udmaales de enkelte Fælder efter deres mere eller mindre vigtige Betydning, Linjerne iberegnet, og dersom der er Rum nok, endnu Lidt tildelt selv de smaleste og Talsfældene, for at Satsen ikke skal komme til at staa tæt ind paa Linjerne, — ligeledes inndeles Hoved-

dets Højde, med behørigt Hensyn til Rummet, med sine Over- og Underrubriker. Især maa der ved denne Inddeling sees paa de i Kolonnerne forekommende bredeste Linjer, Tal og — hvilket hyppig er Tilfældet — de paa Kolonnernes Fod eller oppe i dem forekommende Summearinger. Vagaes en Fejl heri, saa straffes den, ved for sildig Opdagelse, med stor og forargelig Forsinkelse og Tidsforbrug, om man ikke, for at skjule den, endog gjør sig skyldig i et lidet Fuskteri.

I Frankrige og Sydtyskland sættes Kolonnelinjerne ogsaa igjennem Hovedet, idet man gaar ud fra den Grundsætning, at vedkommende Hoveddel hører til sin Kroppel og med denne maa blive affaares fra Tabellens øvrige Dele. Saa rigtig denne Anstuelse end synes, saa har den modsatte, nemlig at adskille Hovedet fra Kroppen ved en gennemgaaende Linje, sine Grunde for sig. Det er meget ofte Tilfældet, at Hovederne uforandrede kunne bruges for senere Kolonner, saa at de kun behøves overslyttede; ligeledes bliver i tabellariske Schemaer, som fra Tid til Tid trykkes op igjen, og hvor Kroppen kun bestaar af Linjer og Steger, denne sidste optagen efter hvert Dplag og Hovedet udbundet til næste Gangs Brug. Ved akkurat Arbejde kan det Paafaldende i de gennemgaaende Linjer lige saa godt undgaaes. Paa den første Maner hører der ligeledes megen Nøjagtighed til at give de enkelte i Hovedet fra Kolonnerne stillende Linjer i lige Retning over Linjens hele Bredde, og er dette ikke Tilfældet, ser det vel lige saa paafaldende ud, som om Kolonnelinjerne ikke slutte sig nøje til Hovedlinjerne.

For at opnaa den muligst nøjagtige Forbindelse mellem Længde- og Dærklinjerne blive de sammenstødende Ender sædvanlig underkaarne saa meget, som den tilstødende Linje udgjør i Hvidt fra sin Regle til Djet; dog maa dette ske med megen Forsigtighed; saafremt de sammenstødende Linjer ere om end nok saa lidet

for tykke, saa brækkes de underkaarne Ender af under Afstrækningen og Trykningen eller trykke de tilstødende krumme, især naar de kun ere en Kvartpetit tykke.

Til den tabellariske Sats behøves fuldkommen vinkelret Skib; ligeledes maa den nederste Rand, hvortil Hovedet sættes, være nøjagtig vinkelret, ellers faar Satsen en liggende Stilling og svigter, — Linjerne blive længere skaarne, og gabe under Slutningen, efter at Kolumnen er rettet paa Brættet eller Fundamentet. Ligesaa skulde Tabeller blot sluttes i ganske vinkelrette Skillemur og ikke stærkere, end fornødent for at holde sammen. Er en Tabel engang ikke rigtig sluttet og Linjen bleven krum, saa er det vanskeligt igjen at give den den lige Retning, som den før havde.

5) Mathematisk Sats.

Af Sætterne kan det ikke forlanges, at de skulle besidde saa mange mathematisk Kundskaber, der ere nødvendige for at kunne forstaa de under denne Rubrik hørende Materier. Sæteren kan kun indskrænke sig til at kjende de forekommende Tegne og holde sig nøje til Manuskriptet, hvortil han allerede paa Grund af Mangel paa Kundskab til det deri Behandlede er nødt. Mathematikere ere desuden i sine Haandskrifter og Beregninger mere samvittighedsfulde, end en stor Del andre Forfattere, og da saadanne Arbejder i Regelen kun overgives anerkjendt duelige Sætere, saa blive disse, selv til Forfatterens Forundring, mere korrekt satte, end mange tilskyndende lettere Arbejder.

Mere end nogetsteds, er her en rigtig Overensstemmelse i Udslutninger nødvendig for at undgaa Efterhjul og Udflikning med Kort- og Papirstrimler. Da der i dette Slags Sats ofte indskydes eller sammenklamres (parangoneres) et vist Antal Linjer af de forskjelligste Regler i hinanden og egentlig kun danne en

eneste Linje, saa maa Sætteren udtælle den største Højde af den hele Parangonage og derefter udmaale Brøkerne, Linjerne, Parentheserne, Klammerne og hvad mere der forekommer, hvilket heller ikke er vanskeligt med den systematiske Udslutning. Godt er det, om parangonerede Linjer stilles indbyrdes eller fra de enkelte Tekstlinjer ved gjennemløbende Regletter for at give Linjerne en sikker lige Retning og mere Holdning. Under Ophævingen af Formen og under Trykningen maa man nøje agte paa, at ingen Bogstaver falde ud eller under Afstrækningen trækkes ud, — Noget, som allerlettest sker i den mathematisk Sats. Foruden Skriftkassen behøver Sætteren endnu en anden for de forskjellige Tegne, Siffere, Linjer og andet Tilbehør, og skal ikke have dette liggende adspredt rundt om i Binduer, paa Brætter eller andre mindre nære Steder. At have det fornødne i Nærheden forhaanden er en væsentlig Forordning, hvis man expedt skal kunne levere en god mathematisk Sats.

6) Kalenderfatsen.

Ved Kalenderfats forstaar man især den astronomiske Del af Almanaken, og den gaar i Hovedsagen ind under tabellarisk Sats. Den bliver i Regelen staaende og forandres kun hvert Aar. Enhver Kalender for et vist Sted har ogsaa sin særegne Meridian, hvorefter Sol-, Maane- og Planetløbet beregnes, og kan derfor, dersom Opgaverne derom skulle være rigtige, ikke fra det ene Sted benyttes til Aftryk paa et andet. Man er allerede for længere Tid siden begyndt med — især i Folketalendarer, som ogsaa have antaget et eget Format (meget bred Oktav eller lidet langagtigt Kvart), og som have sat sig til Opgave at meddele ved Siden af Underholdning ogsaa Afhandlinger til almenlystlig Belærelse for Folkets lavere og Mid-

delklasser, — kun at trykke Kalenderne sorte. Dog maa den største Del af Landkalenderne efter tydsk Brug endnu i lang Tid blive at trykke rødt og sort, sær- end Almuesmanden kan finde sig i at opgive den aar-hundrederlange Vane at se Festsdagene rødtrykte. Hos os er dette ikke længere Tilfældet*). Hvor slige Kalendere trykkes, danner det Røde enten særegne Former, eller den røde lægges ind i den sorte Form. Den første Maade, omendstjont den hyppigst anvendte, er den mindst sikre, idet den røde Sats til Indtryk vanskeligt lader sig saae beregne, at man faar den akkurat Indfaldning i de aabne Rum, og selv under Trykningen behøver Hjælp efterhaanden. Paa den anden Maade udtages alle Ord, der skulle trykkes røde, under Trykningen af den sorte Form og udfyldes med Kvadrater, — under Rødtrykningen indsættes de igjen, underlægges med saakaldte Texturer (Cicero- eller Korpus-halvgeviertes, tilfkaarne til den behørig Længde), og Pressedigelen bliver dertil passende forhøjet.

Ved Kalenderer er det en Regel at udfylde alle ledige Rum med Tankesprog, Gaader, mindeværdige Angivelser og lignende Sager**).

7) Lexikonfatsen.

De fleste Lexika trykkes i stort Oktavformat, og for at man kan spare saa meget Rum, som muligt, afdeles hver Side i to Spalter for de mange Udganges Skyld. Ved Lexika i Pommeformat er Rumbeholdelse allermeget fornøden, og det er derfor under Sætningen

*) Den norske Almanak har, som bekendt, kun sort Tryk. I ældre danske Almanaker finder man Helgennavnene trykkede med rød Farve.

**) Heller ikke dette finder Sted i den norske Almanak, der blot indeholder de kalendriske Angivelser. I tydske og danske Kalenderer derimod indeholdes en hel Del andre Blandinger.

af dem en Regel, at der allevegne, hvor Anledning gives, maa ophages Linjer, d. v. s., at naar en Glose udgjør noget mere end en Linje, maa der ikke for det Tiloversblevne dannes en ny, følgende Linje, men det maa indfættes efter den foregaaende Udgangslinje, saafremt der i denne er tilstrækkelig Plads dertil, og en saaledes ophaget Linje forsynes da enten med to Klammere eller kun med en Klamme til Venstre. Ofte anvendes der i lexikaliske Verker flere Sorter Typer, for at man ved Anvendelsen kan have lettere for at orientere sig i Glosariets Inddeling. Skriftvevslingen betegnes undertiden i Manuskriptet, enten ved forskjellig Slags Understregning eller ogsaa ved afvekslende Brug af latinske og gothiske Skriftbogstaver, men stundom ikke, og Sætteren maa isaafald sætte sig ind i Inddelingen, saa han kan foretage Skriftblandingen paa egen Haand efter Udgiverens Ønske og Forlangende.

Ved lexikaliske Verker er Fejlsfrihed maaste mere end ved noget andet Slags Arbejder nødvendig. Ordene af fremmede Sprog ere for det meste i Manuskriptet skrevne saa tydeligt, som muligt, men Sætteren gjør alligevel rettest i, forinden han paabegynder Sættningen, at gjennegeaa en Del af Manuskriptet, for at gjøre sig fortrolig med den Haandskrift, hvormed det er skrevet, og saaledes være mere sikret mod Fejltagelser. Den omhyggeligste Læsning af Korrekturen og Gjennegeaaelse af Revisionen bliver selvfølgelig ogsaa, grundet paa den udfordrendes Nøjagtighed, saavel fra Udgiverens som Typografens Side nødvendig. Man har endog i Udlandet seet udlovet en Pris i Dukater for Opdagelse af nogen som helst Fejl i sidste Revisionsark til deslige Verker.

8) Nodetsalsen.

For at bringe Nodetrykken under Typepressen gjorde man allerede i den anden Halvdel af det 15de Aarhundrede Forsøg; men disse vare endnu raar og paa Grund af den Tids saare simple Komposition for Messer- og Choralbøgerne langt lettere. De bestode ikke engang i bevægelige Typer, men bleve staarne i Træ og saaledes satte ind i Teksten. I det 16de Aarhundrede var det især Franskmændene, som gjorde sig Umage for at fuldkommengjøre Nodetryppet, fornemmelig P. Hautin og F. de Sauleque. I Italien bleve omtrent paa samme Tid de første Noder stukne i Metalplader, og siden opnaaede ved Siden af den sig alt mere udviklede Musik ogsaa Nodestiftet en saadan Fuldkommenhed, at Trykning af Musikalier med Nodetyper næsten ganske laa under for den anden Methode, indtil endelig i sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede F. G. F. Breitkopf i Leipzig, dengang Tydsklands første Musikalieforlægger, fandt Fordelene af satte Noder stor nok til med Alvor og Udholdenhed at drive paa Fuldkommengjørelsen af denne Methode. At dette er lykkes ham, derom vidner den endnu befulgte Maner efter hans System (om hvis Opfindelse han havde en lang Strid med Hollænderne og Franskmændene) formedelst den succesive Afhjælp af saa mange oprindelige Mangler. Typenoderne gjøre den største Nytte ved Udgivelsen af musikalske Lærebøger, Sang- og Psalmeverker med de derhen hørende Melodier; her blive de endog til en Nødvendighed; thi hverken for Kobberstiftet eller Lithografien er det muligt at levere en saadan Mængde Tekst, som de nævnte Verker kræve, med samme Grad af Tydelighed, Korrekthed og Billighed, som Bogtrykken kan.

Opfindelsen af Lithografien i Begyndelsen af dette Aarhundrede truede med paa en Gang at berøve baade

Type- og Kobberpressen Musikalietrykningen; dog var Frygten for at se dette Slags Tryk baade billigere og skønnere udført ved Lithografi meget overdreven. Om end Trykningen af Noder i Lithografi ikke er saa dyr (hvilket dog kun kan være Tilfældet med Arbejdet, hvori Skjønhed og Korrekthed ikke er Hovedsagen), som den typografiske Sats, saa overstige dog Omkostningerne ved Stentrykket (endog bortset fra, at Lithografen selv med den største Opmærksomhed aldrig gennem det hele Dplag kan levere en saa konstant ren og kraftig Tryk, som Typepressens Mand) langt dem ved Typetrykket; fremdeles forvolber det Lithografen langt større Besværighed at skrive den under Noderne anbragte, ofte meget betydelige Tekst saa jævn og passende og paa saa indskrænket Rum, end Sætteren.

En Mangel bebrejdes dog de typografiske Noder af Kobberstikkere og Lithografer, hvilken gjør stort Skaar i deres Skjønhed og Læselighed; det er den, at de satte Noder bestaa af mangfoldige enkelte og endog meget smaa Stykker, hvis umærkelige Forbindelse er vanskelig. Mange Forsøg ere gjorte for at afhjælpe den; simplest troede man at komme til Sagen derved, at man satte hele Noteringen særskilt og igjen de fem Linjer, hver bestaaende af hele Linjer, for sig og saa trykede begge Sætsen over hinanden. Ideen laa meget nær og viste endog den store Fordel af det meget mindre Behov af Type tegn. Men dog var dens gode Udførelse vanskeliggjort ved saa mange andre Omstændigheder i den Grad, at den i Pragis ikke har fundet den udstrakte Anvendelse, som man i Begyndelsen lovede sig deraf. Den første Ulempe var allerede den, at de desuden ikke meget talrige, med Nodetsats forvrolige Sættere maatte lære en ny Sættemaade; er denne med Tiden afhjulpen, saa indtræder ved Trykningen en anden, hidtil endnu ikke overvunden, den, der ligger i det sugtige Papiers Foranderlighed. Hvilken Indflydelse den

dybe Luft har, under Trykningen, paa Papirets Sammentrækning og saaledes paa den anden Tryks Register, er bekendt, og om end ved den sædvanlige Sats smaa Usvigelser ikke falde saa meget i Øjnene, saa er derimod Nodetrykken saa empfindelig, at Usvigelser i Linjerne, hvilke naturligvis udstrække sig over Sides hele Bredde, gjøre Arket til Makulatur. Trykken foregaar derhos meget langsommere, idet der maa trykkes med den største Opmærksomhed i de fineste Punkter, og det nøjagtigste Gjenemshyn af hvert enkelt Ark er nødvendigt efter Trykningen.

En anden Udvæj giver Matriferens Retouchering, hvor Noder skulle stereotyperes. Forbindelsen af de i Matriferen fordrybet fremkommende Linjer blive efterstukne med en fin Gravstikke. Dog har ogsaa denne Fremgangsmaade sine Vanskeligheder; den om end ubetydelig for gruude eller for dybe Indtrængen af Gravstikken, hvilken ved den overordentlige Mængde Forbindelser ikke vel kan undgaaes, gjør disse enten for smaa eller for høje; ligesaa bræktes derved let Smaastykker ud af det tørre, skjortblevne Gips, hvilket Alt gjør et gjentaget nøjagtigt Gjenemshyn og Esterlæsning af de støbte Plader fornødent, og ere, som bekendt, for hyppige og gennem for mange Hænder gaaende Forbedringer i Regelen Intet mindre, end virkelige Forbedringer.

Den berømte Bogtrykker Duverger i Paris har ved Siden af de øvrige Grene af vor Konst ogsaa ladet Noderens Fuldkommengjørelse være sig meget magtpaaliggende. Hans Nodetryk skal med betydelig større Billighed ikke staa tilbage for de bedste stukne Noder. Hans ejendommelige Fremgangsmaade for at naa dette Maal bestaar i Almindelighed deri, at Sætsen sker uden Linjer og der istedetfor dem indskettes høje Spatier, som kun ere ubetydelig lavere end Typerne; ved disse Spatier angives for det Første Linjerne til-

strækkelig tydeligt for Korrektoren, og dernæst antyde de Linjernes Stilling i Matrifen. Derpaa blive de indstaarne ved en simpel Maskine med fem skarpe Ruller, som staa i den fornødne forholdsmæssige Afstand fra hinanden. Maskinen selv gaar i en saa sikker Baue, at Rullernes Afvigelse enten til Siderne eller i Dybden ikke vel er mulig. Pladen støbes i disse Matrifer efter den sædvanlige Stereotypmethode og behandles paa sædvanlig Maade. De til denne Sats nødvendige Stempler lader Duverger først skjære i deres mest komplicerede Former, og disse oprindelige Matrifer give ved flere paa hinanden følgende Reduktioner de forskjelligte Rækker af simplere Matrifer. Ved denne Fremgangsmaade blive de forskjellige Arter af Roder hinanden fuldkommen lige.

I den nyeste Tid have ogsaa de tydske Roder typer opnaaet en saadan Grad af Uddannelse, at de ammærkede Mangles kun lidet mere træde frem. Siden C. Tauchnitz i Leipzig anvendte Stereotypien ogsaa til Roder, er Roderne Udslidning, hvoraf især de smaa Linjestykker lide meget, idet de astumpes og afrundes paa begge Ender, saa at den nøjagtige Tilslutning gaar tabt, betydelig bleven forebygget; næsten alle betydeligere Offteiner, som have Rodertrykning, stereotypere dem. For Musikalieforklæggere har dette endnu den Fordel, at de kunne indrette sine Dplag efter det sig først senere visende Behov.

Hvad Rodesatsen selv angaar, saa er det høist nødvendigt, at Sættaren kjender Musikens Grundelementer, uden just at maatte besidde noget Mesterskab paa noget Instrument. Tjenligst hertil er Kjendskab til Klaveret. Roderne rigtige Inddeling efter deres musikalske Værd bliver altid en Hovedsag for en god Rodesats, og Kjendskab derom er allerede af den Grund nødvendig, at Manuskripterne sjelden ere skrevne saa

nøjagtigt og Roderne Afdeling sjelden er fuldstændig ordnet paa den Maade, at Sættaren uden Videre kun har at danne dem efter.

Til at lære Rodesatsen, hvilket dog sikrest sker under en dygtig Rodesætters Vejledning, er et lidet, meget praktisk og i de mindste Enkeltheder gaacende Skrift udkommet under Titel: „Die leichteste Erlernung des Notensatzes mit Typen. Ein Handbuch für Schriftsetzer, welche das Notensetzen auch ohne Anleitung in kurzer Zeit erlernen, für Schriftgießer, welche ihren Gießzettel berichtigen wollen, so wie für Buchdruckereibesitzer und Faktoren, die sich von dem richtigen Guss ihrer Noten zu überzeugen wünschen. Herausgegeben von Carl Schmied, praktischem Buchdrucker seit 1798. Nebst einem lithografirten Notentypenkasten. Weimar 1844.“ I dette lille Verk findes foruden den ret fatteligt behandlede Læremethode endnu mange bemærkelsesværdige Vink om Behandlingen af Roderne ved Trykningen og den meget rigtige Bemærkning, at man ved forekommende Skriftbestillinger maa raadsføre sig med en i Rodesætning kyndig Mand.

9) Digte.

Til Udgivelsen af elegante og spatise Verker maa man fremfor Alt se paa, at Linjerne i begge Former falde paa hinanden (holde Register), og dertil behøves en nøjagtig Beregning af Mellemslagene og rigtig Justering af Kolumnerne. Fremdeles er det en Regel, at ethvert Digt drages saaledes ind, at det staaar paa Midten af Kolumnen. For at finde Midten sætter man først den bredeste Linje, udslutter den midtpaa og inddrager alle de øvrige Linjer efter den; dog kunne der forekomme Tilfælde, hvor en eneste Linje i et længere Digt er uforholdsmæssig bred imod de øvrige, og da kan denne Regel ikke strengt besølges. Fulds-

kommen lige Mellemrum mellem Ordene i alle Linjer kunne meget godt holdes, og en Afvigelse derfra vilde være et Kunststød imod en af de første og simpleste Sætsbetingelser. Ligeledes sætter man i Digte altid, selv i Enden af Linjer, et Spatium foran et Komma.

Overskrifter, Begyndelsesbogstaver, Linjer, Forsringer afhænge for meget af Rekvirentens eller Sætters Smag og endnu mange andre Betingelser, til at man derfor kan give noget bestemt ledende Raad. En Samling af i typografisk Henseende monsterværdigt udførte Lejlighedsdigte og Pragtudgaver af Digtsamlinger vil ved dette Slags Arbejder kunne give Typografen mangt et Bunt, ligesom det ogsaa i det Hele taget bør anbefales Begyndere at have Opmærksomheden henvendt paa Udførelsen af de trykte Sager, der kommer ham for Dje, og at konsultere med de klassiske af disse, saa ofte han har Afgang dertil; thi alene derved kan han inden kort Tid opnaa det typhothetiske Sjøn, og den typologiske Smag, som ere ham uundværlige og til Erhvervelsen af hvilke han ellers vilde behøve en mangeaarig Praxis.

10) Illustreret Sats.

Den illustrerede Literatur har i de sidste Decennier ikke blot i Tidsskrifter, men ogsaa i Berker faaet et saadant Omfang og en saadan Betydning, at Træsniittet og dets Trykning have opsvunget sig til en med de andre tegnende Konster jævnbyrdig Kunst; ogsaa Sætningen af saadanne Berker har sine Betingelser, der maa oplydes, for at det Hele kan faa sit rette behagelige Udseende.

Billeder, som ikke indtage hele Siden, sættes midt paa den, eller hvis de ere holdte mørke, eller hvis de ere omgivne med Linjer, maa der blive et passende Mellemrum mellem Tekst og Billede; ligeledes maa den forklarende Over- eller Underskrift ikke staa for

nær ind paa Billedet, der ellers ikke kan fremhæve sig nok og taber i Virkning. Mest paafaldende viser dette sig, naar det paa alle fire Sider er omgivet med Tekst og denne ligesom danner en Ramme om det. Især har Sættøren at se paa, at Træsniittet eller Klischeet er fuldkommen vinkelret; er det paa den ene Side om end nok saa lidet bredere, end paa den anden, saa vilde Smaaspalterne paa begge Sider enten i Længden eller Bredden ikke nøje slutte til, hænge og gjøre Efterfilning med Kortstrimler eller Dørlige nødvendig. Dette kan endog forekomme under Trykningen, idet Træet, naar Formen vaskes og derpaa opsluttes, spulmer mere eller mindre ud. Buktboom er især tilbøjeligt dertil. Paa forklarende tekniske Illustrationer finder ovenstaaende Bemærkning om Stillingen ingen Anvendelse; de sættes, saavidt muligt, paa det i Teksten dertil hørende Sted. Underskrifterne tages af meget liden Skrift; dog er Spatierring ikke tilraadelig, fordi denne Sats, saavelsom den øvrige Træsniittet omgivende, ikke har den Styrke, som de fulde Linjer og ved sin Stigning giver Anledning til Episer.

Naar det gaar an, anbringes Billederne paa den første Form, saa at Widertrykket kun indeholder Tekst; da Billederne ved Trykningen kræve et stærkt Sof (t. Zug 3: Bengeltryk), saa skulde de let igjennem og udfjæmme den bedste Tilstelning.

11) Mise-en-pages og Metteur-en-pages *).

Ved udenlandske Opfindelser og Indretninger, især tekniske, er man hyppigt nødt til ogsaa at tage den fremmede Betegnelse med, idet den ikke lader sig træsfende gjengive i vort Sprog. Vilde man istedetfor metteur-en-pages sige Ombrækker, Færdiggjører eller

*) Navnende Dubrik er affattet ganske efter tydske Forholde.

Formdanner, saa vilde det allerede for Ordets Ubestemtheds Skyld vare længe, før det kunde vinde Forgerret i Sproget, og det fremmede, ofte fejlagtigt indtalte Ord vilde ikke snart lade sig fortrænge.

Til metteur-en-pages vælges en erfaren, flink og paalidelig Sætter; han faar af Faktoren eller Principalen Manuskriptet til et Brev med Angivelse af Format, Skrift og den øvrige Indretning og et Antal Sættere anvist, til hvilke han uddeler Manuskriptet i saadant Forhold, at Arkene blive færdige saasnuart, som muligt; har Mettøren Sats nok til at fylde et Ark med, saa tager han de af Styksætterne i vilkaarlig Længde satte Stykker og danner med de af ham sættendes Kolumnetitler, Rubriker, Noter, Linjer og hvad Mere der hører til det fuldstændigste Arrangement, rigtige Kolumner. Han betjener sig dertil af et langt Skib, hvorpaa flere Kolumner have Plads, for at han, naar der kommer upasfende Udgange eller Døstige i Bejen, kan gaa tilbage til de foregaaende Kolumner uden først at maatte tage dem fra Brættet og igjen opløse Snorene. Fremdeles har han at udskyde Arket, slutte det, besørge Afstrækningen og befordre det til Skrivtøren. Den første Korrektur paaligger Styksætterne, de følgende derimod Mettøren; kommer han ikke alene ud dermed, saa tager han en Styksætter til Hjælp, der faar Betaling efter den anvendte Tid. Besørgelsen af Revisionen og overhovedet alt det, som fornødiges, lige til Trykningen og under den, er Mettørens Sag. Af de udtrykte Former tager han ud Kammer og Formater og opbevarer dem i god Orden til det næste sluttendes Ark, tager Kolumnetitlerne, Rubriklinjerne, Noterne, Stregerne og Underslagene fra Kolumnerne og uddeler den rene Sats til Styksætterne.

Styksætterne stille sine satte Stykker paa saakaldte porte-pages (Kolumnebævere); dertil tages brugte sam-

menlagte Makulaturark, ialfald mindst dobbelt sammenlagt Skrivpapir. Meget godt er det at anvende ubrugte Glandsapper (Pressepaaner) dertil formedelst deres større Stibhed og Varighed. Idet man ved Hjælp af porte-pages kan stille et Antal Stykker ovenpaa hinanden, skaffer denne Maner stor Besparelse paa Brætter og Rum. Brevet, som maa blive staaende længe, før end de komme i Trykken, og kræve megen Tilberedelse, udbindes ligeledes for Brætte- og Rumbesparelsens Skyld, stilles op paa porte-pages og Kolumnerne op paa hinanden opbevares paa et sikkert Sted, indtil de skulle bruges.

Mettøren fører en Bog over det til Styksætterne uddelte Manuskript og over den fra dem modtagne Sats og fører paa Betalingsdagene Regnskab med dem. Sin Hovedregning, hvorpaa Antallet af de leverede Ark med Angivelse af Titel, Format og Signatur er anført, leverer han Principalen eller Faktoren, med hvem han ogsaa afgjør om Prisen. I mange Officiner har han ogsaa at besørge Udbetalingen til Styksætterne. Han staar enten paa fast Løn eller paa Gage efter Beregning; i sidste Tilfælde trækkes der fra Styksætterne nogle Linjer af paa hver Side eller hver hundrede Linjer, hvilke kommer Mettøren tilgode, eller der tages Hensyn dertil ved Prisaffordelingen. Desuden tilhører ham al saakaldet Svinesteg, som Vatater, Udgangskolumner, Titter, Fortaler o. desl. Sættes Titlerne af Akcidentssætteren, hvilket er Tilfældet i større Trykkerier, saa kan han ikke beregne sig dem.

Besørgelse af Kasser, Skrift, mulig manglende Bogstaver, Vinkelhager og Skib for Styksætterne hører ikke til hans Pligter; men dette er Magasinforstanderens Sag, og til ham have Hine at henvende sig.

Mettøren maa, især naar han har flere Brevet samtidig under Arbejde, have en Gade for sig alene, hvori Note-, Rubrik-, Antikva-, Kursiv- og overhovedet alle fornødne Kasser ere opstillede. En af hans Reo-